

Türk-İş'te Sosyal Demokrat Muhalefet ve DİSK'e Yönelim: (1970-1975)

Ece Göktürk, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
ORCID: 0000-0003-2183-840 e-posta: ecedgokturk@gmail.com

Özet

1952 yılında kurulan ve Türkiye'nin ilk işçi konfederasyonu olma özelliği taşıyan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), kendi içine yaşanan fikir ayrılıkları neticesinde birçok kırılma yaşamıştır. Bu kırılmaların en büyüğü kuşkusuz 1967 tarihinde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kurulması olmuştur. Ancak DİSK'in kuruluşu ile Türk-İş'te sular durulmamıştır. Ağırlıklı olarak TİP'e yakın sendikacıların DİSK'i kurarak Türk-İş'ten ayrılmasının ardından bu kez Türk-İş içinde CHP'li ve sosyal demokrat sendikacıların muhalefeti belirginleşmeye başladı. Türk-İş'in çeşitli politikalarına karşı çıkan bazı Türk-İş üyesi sendikalar 1971 yılı başlarında örgütlü ve sistemli bir eleştiri süreci olan "Sosyal Demokrat Hareket" başlattı. Sosyal demokrat hareket Türk-İş'i, çalışanların yanı sıra toplumun da sorunlarına çözüm arayan "siyasi bir güç" haline getirmek amacı taşımıştır. Bu çalışmanın amacı bu hareketi oluşturan sosyal demokrat sendikaların sistemli eleştirilerini ve sürecin sonunda DİSK'e yönelimlerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İş, DİSK, Sosyal Demokrat Muhalefet, Dörtler Raporu, On İki Raporu

Social Democratic Opposition in Türk-İş and Its Direction Towards DİSK

Abstract

Confederation of Turkish Trade Unions (Türk-İş), which is the first confederation of workers in Turkey and was founded in 1952, has experienced many breakdowns as a result of the internal disagreements. The biggest of these breakdowns was undoubtedly the establishment of Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey (DİSK) in 1967. However, with the establishment of DİSK, things did not calm down in Türk-İş. After the split of trade unionists who were mainly close to Turkish Labour Party (TİP) from Türk-İş, who then founded DİSK, the opposition of social democrat trade unionists supporting Republican People's Party (CHP) became clearer within Türk-İş. In early 1971, some

Türk-İş affiliated trade unions, which opposed the various policies of Türk-İş, launched the “Social Democratic Movement” which was an organized and systematic process of criticism. The social democratic movement aimed to turn Türk-İş into a ‘political force’ seeking solutions to the problems of the society as well as employees. This study aims to examine the systematic criticisms of the social democratic trade unions that formed this movement, and their orientation towards DİSK at the end of the process.

Keywords: Türk-İş, DİSK, Social Democratic Opposition, Report of Four, Report of Twelve

Giriş

1952 yılında Türkiye sendikal tarihinin en kapsayıcı üst örgütü olarak Türk-İş kuruldu. Türk-İş’in kuruluşuna giden yolun uzun bir birikimin sonucu olduğu görülmektedir. 1960’lı yıllarda Türkiye sendikal hareketinde yaşanan farklılaşma güç kazanmıştır. İktidarla uyum içinde olan “1947 sendikacılığı” olarak da bilinen sendikacılığa karşı, “kökleri 1946 sendikacılığına uzanan mücadelecî sendikacılık” 1960’ların başlarında ortaya çıkmıştır. 1961 yılında on iki sendikacı Türkiye İşçi Partisi’ni (TİP) kurmuş, TİP’li sendikacılar ile Türk-İş yöneticileri arasında anlaşmazlıklar ve gerilimler yaşanmış, daha sonra bu sendikaların içinde yer alan dört sendika Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nu kurmuştur (Çelik, 2018).

1960 sonrasında gerek sendika liderleri arasında şahsi anlaşmazlıklardan doğan sürtüşmeler, gerekse Türk-İş’in bazı sosyal olaylar karşısında kayıtsız kalarak kimi sendikaların başlattığı grevlere destek vermemesi, Türk-İş’in benimsediği partiler üstü sendikacılık anlayışından farklı bir sendikacılık anlayışını benimsemesi, Türk-İş içindeki TİP’e yakın sendikacıların başında olduğu bazı sendikalara karşı yeni sendikalar kurdurulması, ABD’den yardım alınması gibi gerekçelerle 13 Şubat 1967 tarihinde DİSK kuruldu (DİSK, 1967). Ancak DİSK’in kuruluşunun ardından da Türk-İş’te muhalefet devam etti. TİP’e yakın sendikacıların ayrılmasının ardından bu kez Türk-İş içinde CHP’li ve sosyal demokrat sendikacıların muhalefeti belirginleşmeye başladı.

Bu çalışmanın amacı Türk-İş içinde 1970’li yıllarda hız kazanan sosyal demokrat muhalefetin sistemli eleştirilerini ve mücadele sürecinin sonunda Türk-İş içindeki başarısızlığı ile DİSK’e yönelimini ele almaktır.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (Türk-İş) Kuruluşu

Türk-İş’in Kuruluşu ve Yaşanan Ayrışmalar

Türk-İş’te 1970’lerde ciddi bir çıkış yapan sosyal demokrat muhalefetin köklerini Türk-İş’in kuruluş yıllarına ve daha öncesine götürmek mümkündür. Türk-İş’in kuruluşu sırasındaki farklılıklara göz attığımızda ciddi farklılıklar ve gerilimler olduğunu görüyoruz (Çelik, 2010; Koç 2019).

Türkiye’de işçi hareketleri 1952 yılına kadar taban örgütler olarak sendikalar, tepe örgütler olarak da sendikal birlikler ve federasyonlar olarak sürmüştür. Konfederasyon kurma düşüncesi zaman zaman gündeme gelmiş ancak var olan sendikaların sayıca yetersizliği ve dağınık oluşu, siyasi yapının konfederasyon kurmaya uygun olmayışı gibi nedenlerle 1952 yılına kadar uygulamaya konamamıştır.

Türk-İş 1952 yılında Türkiye sendikal tarihinin merkezi düzeyde kurulmuş en kapsayıcı üst örgütü olarak kuruldu. Türk-İş’in kuruluşuna giden yolun uzun bir birikimin sonucu olduğu görülmektedir. 1946 sendikalarının bir ulusal çatı örgütü kurma fikrine sahip oldukları bilinmektedir (Çelik, 2010; Güzel, 2016). Aynı şekilde 1947 sendikacılığı da bir işçi sendikaları konfederasyonu kurulmasının zorunlu olduğu fikrine sahipti. 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun sonrası ilk sendikal çatı örgütü olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin (İİSB) 1948 çalışma raporunda Türkiye İşçi Sendikaları Genel Birliği adıyla ileride muhakkak kurulacak ve kurulması zorunlu olan bir konfederal örgütten söz edilmektedir (1948: 21). İstanbul Milli İşçi Sendikaları Birliği (İMİSB) de “Türkiye çapında bir konfederasyon” oluşturulmasını hedefleri arasına koymuştur. Dolayısıyla ulusal ölçekli çatı örgütü fikri bir dış telkiden daha çok sendikalaşma çabalarının doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Çelik, 2010).

1950’li yılların başında, Türkiye’nin siyasi-sosyal hayatını belirleyen iki önemli nokta, Cumhuriyet Halk Partisi’nin çeyrek yüzyılı aşan iktidarının noktalanıp Demokrat Parti’nin büyük bir halk desteğiyle iktidarı alması ve Soğuk Savaş döneminin kamplaşmış dünyasında, Türkiye’nin yerini ABD ve NATO saflarında belirlemesi, Marshall Planından yardım alan ülkeler arasına katılması ve ülkede yoğun bir Amerikan yandaşlığının başlaması olmuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 326). Bu bağlamda Türkiye’nin 1950’li yıllarda batı ile ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve askeri alanda gelişmesinin etkisiyle 1951 yılından itibaren Amerikan sendikacılar başta olmak üzere bazı ülkelere ve uluslararası örgütlerden gelen uzmanlar, konfederasyon fikrinin benimsenmesine ve oluşmasına katkıda bulunmuştur (Acar, 2007).

Yerel sendika birliklerinin ve sendikaların ulusal ölçekte bir üst örgüte kavuşması yönündeki ilk adım 1952’de atıldı. Nisan ayında Bursa’da yapılan bir toplantıda bir konfederasyon kurulması kararlaştırıldı. Konfederasyonun adını daha sonra uzun yıllar DİSK sekreterliği yapacak olan Kemal Sülker önerdi (Koç, 2010:169). Türk-İş, 31 Temmuz 1952’de Ankara’da resmen kuruldu. Türk-İş’in ilk ana tüzüğünde “işçi sınıfı” kavramı yer alıyordu. Türk-İş’in ilk ana tüzüğü taslağını sosyalist bir sendikacı olan ve daha sonra TİP kurucuları arasında yer alacak ve DİSK’in çalışmalarında bulunacak Şaban Yıldız hazırlamıştı (Çelik, 2010). Yıldız Türk-İş’in ilk idare heyetinde Genel Sekreter olarak yer aldı. Türk-

İş'in kuruluşundan 6 Eylül 1952'de İzmir'de toplanan 1. Genel Kurulu'na kadar geçen dönemde Konfederasyon yönetiminde sosyalistlerin ve sınıf sendikacılığı ilkelerinin küçümsenemeyecek derecede etkili olduğu bilinmektedir. Ancak ilk genel kurulda bu etki üst yönetimden tamamen silindi (Koç, 1986a: 43).

Türk-İş'in kuruluşu öncesinde İİSB'de ve Türk-İş'in kuruluşu sonrasında 1950'li yıllarda Türk-İş içinde farklılaşmalar ve gerilimler yaşanmış, bunların sonucunda çeşitli kanatlar ortaya çıkmıştır. 1947 sonrası, 1960'a kadar temel ayrışma CHP ve DP ekseninde olmuştur. DP ve CHP'li sendikacılar arasında büyük gerilimler yaşanmıştır. Bu gerilimlere CHP ve DP dışı sendikacılar ve kendine yön arayan sendikacılar (Kemal Türkler, Rıza Kuas, Avni Erakalın, İbrahim Güzelce gibi) da dahil olmuştur.

Türkiye sendikacılığı açısından ABD etkisi, Türk-İş'in kuruluş yıllarını da içinde barındıran 1950'li yıllarda daha sınırlıyken, 1960'lı yıllarda artmıştır (Çelik, 2010). Sendika hareketi üzerinde ABD ve NATO bloğu etkisi neredeyse tartışmasız bir gerçekse de söz konusu etkinin derecesi tartışmalara konu olmuştur. Bu açıdan Türk-İş'i bir ABD operasyonu olarak tanımlayan görüşlere de rastlamak mümkündür.

Türkiye sendikal hareketi, kurduğu uluslararası ilişkiler aracılığıyla Avrupa işçi hareketinin militan kitle mücadeleleri geleneğini değil, ABD'nin az gelişmiş ülkeler için oluşturduğu güdümlü sendikacılık modelini, ABD'deki Gompers Sendikacılığının ilkel ve çarpık biçimini öğrenmiştir (Koç, 1986b: 36). Koç'a göre (1986b: 39) Türk-İş, işçilerin yoksulluğa ve kötü çalışma koşullarına tepkisi ve siyasal partilerin işçilerin oylarını kapma mücadelesi temelinde, solcuların sınıf sendikaları örgütlenme çabalarından kısmen etkilenerek kurulmuş sendikaların, ABD müdahalesiyle hızlanan bir süreç sonucu birleşmesiyle oluşmuştur. Ancak bu etkinin varlığının, Türk-İş'in başlı başına bir ABD operasyonu olarak tanımlamaya yetmeyeceği görüşündeyiz.

Kuşkusuz Amerikalı ve Avrupalı sendikacılar Türk-İş'in kuruluşuyla yakından ilgilenmişlerdir. 1951 yılının mart ayında Türkiye'ye ilk ziyaretini yapan Irving Brown yerel ve bölgesel düzeydeki bütün gelişmelerin bir konfederasyon oluşumuna doğru gittiğini bildirmiştir (Çelik, 2010: 245). AFL Avrupa temsilcisi ve UHİSK/ICFTU Yürütme Kurulu üyesi olan Irving Brown, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği yöneticileri ile görüşmeler yapmıştır. Brown bu görüşmelerde konfederasyon konusunu gündeme getirmiş, kurulacak konfederasyonun UHİSK üyesi olması durumunda aidat ödemeyeceğini ve maddi destek alacağını belirtmiştir. Brown, Türk-İş'in kuruluşunda ABD'nin rolüne ilişkin bir soruya "Biz Türkiye'ye gelmeden önce, işçiler sendikalarını kurmuşlardı. Sendikalar vardı. Ben de kurmadım, Türkiye'ye geldiğimde sendikaları kurulmuş buldum. Biz, tüm ülkelerde olduğu gibi bir ulusal birlik sendika olması iyidir dedik" yanıtı ile ABD ve Türk-İş ilişkisinin abartılmasına itiraz etmiştir (Çelik, 2010: 245).

Kanaatimizce de ABD'nin Türkiye'de bir konfederasyonun kuruluşuna yönelik gösterdiği ilgi ve yardımı bir ABD Operasyonu olarak görmek doğru değildir. Türk-İş'in kuruluşunu Türkiye sendikal hareketinin tarihinden ayrı düşünmek ve ABD güdümü altında kurulduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Türk-İş'in Kuruluşunda Sınıf Sendikacılığı İzleri

Türk-İş'in kurucu örgütleri Ankara İşçi Sendikaları Federasyonu, Bursa İşçi Sendikaları Birliği, Eskişehir Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Karadeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Türkiye Taşıt İşçileri Federasyonu (TİF), Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Konfederasyonu (TOLEYİS) ve Tekstil ve Örne Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu (TEKSİF)'dur.

1952 yılının temmuz ayından önce, kurucu örgütlerden olan TEKSİF' in I. Genel Kurulunda, bir konfederasyon komisyonu oluşturulmuştur. Komisyona daha sonra TOLEYİS'den temsilciler de dâhil edilmiştir. Yapılan toplantıda yeni kurulacak konfederasyonun yapısı tartışılmış, oluşturulacak konfederasyon için bir tüzük hazırlanmıştır. 31 Temmuz 1952 tarihinde belirlenen tüzük Ankara Valiliği'ne verilmiş ve Türk-İş resmen kurulmuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 325).

Türk-İş ilk kurulduğunda ülkedeki 248 sendikanın 162'sini, kurulduğu dönemde yürürlükte olan 3008 sayılı İş Kanunu'na tabi olarak çalışan 450 bin işçinin %30'unu örgütlemiştir (Tokol, 2012: 65). Türk-İş'in İlk Olağan Genel Kurulu 69 delegenin, ulusal ve uluslararası temsilcilerin ve siyasilerin katılımıyla 6 Eylül 1952 tarihinde İzmir'de toplanmıştır. Genel Kurulda Genel Başkanlığa İsmail ARAS, Genel Sekreterliğe Muammer Özerkan, Genel Saymanlığa İsmail Aras seçilmiştir (Koç, 2019).

Türk-İş'in ilk yönetiminin resmi görüşü olması bakımından, Genel Kurulda sunulan '*Muvakkat İcra Kurulu Raporu*' önem taşımaktadır. Kemal Sülker ve Şaban Yıldız tarafından hazırlandığı bilinen bu raporda hükümetlerin sendikal yaşama müdahaleleri ve değişen şartlara rağmen baskıcı tutumu şu şekilde özetlenmiştir (Koç, 1986a: 42):

Hükümet partisi 1927'de ana tüzüğünün 40. maddesiyle kendi kendine bazı hükümler kabul etmiştir. Bu hükümlerle parti, bütün siyasi içtimai teşekkülleri kontrolü altına almış, 1932'den itibaren de 'tek parti-tek şef- tek millet' parolası ile işçi sınıfı ve realitesini inkâra başlamıştır. Bu zihniyet hükümetin iktisadi politikasında da kendini göstermiş ve işçilerin toplu halde bulundurulmaması için de endüstri tesislerini birçok şehre dağıtmıştır. Parti 1935'de bir işçi ve Esnaf Birliği kurmuş ve bu birlik vasıtasıyla işçi ve sınıfı rejime bağlı ve faydalı kılmaya gayret etmiştir.

Nihayet İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler Şartı Büyük Millet Meclisinde kabul edilmek suretiyle yeni bir devir açılmıştır. İnsan haklarına aykırı olarak sınıf esasına özel dernek kurma yasağı, Cemiyetler Kanununun değiştirilmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Bunun üzerine çeşitli siyasi partiler kurulmuş, çeşitli sendikalar faaliyete geçmiştir. Ancak sıkıyönetimin İstanbul'da hala hüküm sürmesi, Hükümetin bu faaliyetleri kısa sürede durdurucu tedbirlere başvurmasına imkân vermiştir. Parti ve sendikalar kapatılmıştır. Hükümet sendikaları kendi kontrolünde bulundurabilmek ve işçilerin geniş ölçüde faaliyetlerini önleyebilmek için alelacele bir kanun hazırlamış ve Meclis Sendikalar Kanunu'nu kabul etmiştir.

Kurul sonucunda çeşitli kararlar alınmış ve sunulan çalışma raporunda öncelikli ele alınacak konular şu şekilde belirtilmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 327):

Henüz sendika kurulmamış işkollarında sendikalar kurulması, bir şehirde mevcut aynı işkolundaki sendikaların birleştirilmesi, idareciler arasındaki şahsi kırgınlıkların giderilmesi, sendikaların mesleki federasyonlarda toplanması, Çalışma Bakanlığı bütçesinin artırılması için hükümet kanalıyla iletişime geçilmesi, Sağlık Bakanlığı'nın sosyal yardımlarla ilgili bütçe ve görevlerini Çalışma Bakanlığı'na devretmesi fikrinin savunulması, Bölge Çalışma Müdürlüklerinde uzmanların, işçilerin iş teftişi ile ilgili görev almasının sağlanması konusunda baskı yapılacağı, İş Kanununun kapsamının genişletilmesi ve bir ana kanun olması yönünde çaba sarf edileceği ve grev hürriyetinin istisnasız tüm işçilere tanınması gereklidir.

Türk-İş'in kuruluşunda ve 1952 yılının Eylül ayındaki ilk Genel Kuruluna kadar İcra Kurulunda da bulunan sınıf sendikacılığı arayışı daha sonraki yıllarda Türk-İş'e bağlı sendikalarda, sendikaların şubelerinde ve işyerlerinde örgütlenme gücünü ve etkinliğini arttırmıştır. Ancak bu gelişim Türk-İş'in icra kuruluna ve politikalarına yansımamış veya yansıtılmak istenmemiştir (Koç, 1986a: 43).

Türk-İş'te Yaşanan Fikir Ayrılıkları ve DİSK'in Kuruluşu

Türkiye sendikal hareketi içinde çeşitli dönemlerde farklılaşmaların ve muhalif hareketlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. 1946 ve 1947 sendikacılığı ayrışması bunların en bilineni ve en köklüsüdür. Daha sonra İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) ile İstanbul Hür İşçi Sendikaları Birliği (İHİSB) ayrışması ve 1960'ların ilk yarısında yaşanan çeşitli ayrışmalar (Türk Hür-İş Konfederasyonu gibi) söz konusu olmuştur. Bütün bu kırılmalar bir yana, Türkiye işçi sınıfı hareketi ve sendikacılığı açısından uzun dönemli etkileri ve ortaya çıkardığı sonuçlar açısından DİSK'in kuruluşu en önemli sendikal yol ayrımıdır. Türk-İş'ten ayrılan sendikaların DİSK'i kurması hızlı ilerleyen bir sürecin sonunda değil, uzun ve birikmiş çeşitli sorunların yarattığı bir kırılmadır (Çelik, 2018).

Türk-İş içinde başlangıçtan beri var olan ve 1950'lerde şiddetlenen sorunlar, 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması (Ünsal, 2002) ile yeni bir

boyut kazanmaya başladı. CHP ve DP gibi ana akım siyasi partilerin taraftarı sendikacılar arasında yaşanan Türk-İş içi gerilime, TİP'in kurulmasıyla birlikte TİP'li sendikacılar da katılıyordu. TİP'li sendikacılar daha sonra DİSK'i kuracaktı. TİP'i kuran sendikacıların TİP'in kuruluşuna Türk-İş'i katmaya çalıştıkları ancak bunda başarılı olamadıkları biliniyor. TİP'i kuran sendikacılar daha sonra Türk-İş yöneticileri tarafından kurulmaya çalışılan Türkiye Çalışanlar Partisi (TÇP) girişimi aşamasında da TİP'i yeni parti için devretmeye hazır olduklarını belirtti. Ancak bu birleşme sağlanamayınca TİP sosyalist aydınlara yakınlaşarak yoluna devam etti (Çelik, 2010: 620-621).

TİP'li sendikacılar ile Türk-İş arasındaki ayrışma 1960'lar boyunca devam etti ve zaman zaman yükseldi. Bu dönem boyunca TİP'li sendikacılarla Türk-İş yönetimi arasında sendikal mücadele konusunda büyük görüş farklılıkları yaşandı. Bu görüş farklılıklarının birikimli bir derinliğe ulaşması DİSK'in kuruluşuna giden süreçte büyük pay sahibidir (Çelik, 2018). Mart 1965 Kozlu Direnişi, Ekim 1965 Genel Seçimleri, 1966 Türk-İş Genel Kurulu ve 1966 Paşabahçe Şişecam Fabrikası grevi var olan fikir ayrılıklarını pekiştiren ve ayrışma sürecini hızlandıran konular arasında sayılabilir. Ayrıca çeşitli grev ve örgütlenme çalışmalarında Maden-İş'e karşı Türk-İş tarafından takınılan tutum yarılmayı derinleştirdi. TİP'in kurulmasının ardından uzunca bir süre Türk-İş içinde kalmaya ve Türk-İş'te işçi sınıfının birliğini sağlamaya çalışan TİP'li sendikacılar bu üç gelişmenin art arda gelmesiyle ayrı bir konfederasyon yoluna koyuldular (Çelik, 2010).

1960 sonrasında gerek sendika liderleri arasında şahsi anlaşmazlıklardan doğan sürtüşmeler, gerekse Türk-İş'in bazı sosyal olaylar karşısında kayıtsız kalarak kimi sendikaların başlattığı grevlere destek vermemesi, Türk-İş'in benimsediği partiler üstü sendikacılık anlayışından farklı bir sendikacılık anlayışını benimsemesi, Türk-İş içindeki TİP'e yakın sendikacıların başında olduğu bazı sendikalara karşı yeni sendikalar kurdurulması, ABD'den yardım alınması gibi gerekçelerde DİSK kuruldu (DİSK, 1967).

1965'li yılların başında, Türk-İş içindeki TİP'li sendikacılarla merkeze egemen olan CHP ve AP'li sendikacılar arasında siyasi-ideolojik ve sendikal stratejilere dönük anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Türk-İş Yönetim Kurulu Üyesi ve aynı zamanda TİP Genel Sekreteri olan Rıza Kuas'la Türk-İş İcra Heyeti arasındaki anlaşmazlık mahkemeye kadar gitmiştir.

Türkiye'de toplumsal hareketliliğin yükseldiği, antiemperyalist, anti-Amerikan ve bağımsızlıkçı düşüncelerin geliştiği, TİP'te temsil edilen sosyalist solun TBMM'ne 15 üye sokabilecek güce ulaştığı bir toplumsal siyasal ortamda, Türk-İş'in *geleneksel Amerikan sendikacılığı* çizgisini örgütün bütünlüğünü koruyarak sürdürmesi giderek zorlaşmıştır. Türk-İş'in Çalışanlar Partisi girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının da etkisiyle Konfederasyonun izlediği partiler üstü politika ilkesi de konfederasyonda çeşitli fikir ayrılıklarına neden olmuştur.

Konfederasyonun 6. Genel Kurulu ülkede toplumsal-sınıfsal bilincin gelişmeye başladığı ve bunun işçi hareketi içinde de gözlemlendiği 1966 yılında gerçekleşmiştir. Türk-İş'in tarihinde dönüm noktası sayılabilecek Paşabahçe grevi sürmekte, TİP hızla gelişmekte ve TİP'in kurucuları olan konfederasyona bağlı sendikalarının yöneticileri ile konfederasyon merkezi arasında çatışmalar sertleşmektedir. Genel kurulda TİP'li delegelerle Türk-İş yöneticiler arasında tartışmalar gerçekleşmiştir ve genel kurulda yapılan seçimin sonucunda TİP'li sendikacılar yönetimde temsil edilmemiştir.

1966 yılında gerçekleşen Paşabahçe Grevi sırasında Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Kristal-İş sendikaları, sendikacılık prensip ve disiplinini çiğnedikleri gerekçesiyle geçici olarak konfederasyondan ihraç edilmişlerdir. İhraç edilen bu sendikaların bir kısmı Türk-İş'i büyük bir etkiyle bölerek Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'nu kuracak ve ikinci bir işçi konfederasyonunu oluşturacaktı.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Kuruluşu

DİSK'in kuruluşu için Türkiye Maden-İş Sendikası Genel Yönetim Kurulu'nun 26 Ocak 1966'da yaptığı toplantı büyük önem taşımaktadır. Maden-İş gerçekleştirdiği bu toplantıda yeni bir konfederasyon kurulması konusunda öncülük yapılmasına ilişkin şu kararı almıştır:

Türk-İş kongresindeki (Mart 1966) neticeye göre, gerekirse kongreden sonra hakiki işçi Konfederasyonunun kuruluşunda Maden-İş olarak öncülük yapılmasına ve bu konuda Genel Yürütme Kurulu'na her türlü idari ve ödeme yetkisinin verilmesine karar verilmiştir (Türkiye Maden-İş, 1967).

Kararda dikkat çeken "hakiki sendika" kavramı daha sonra DİSK kuruluş belgelerinde "gerçek bir işçi konfederasyonu" şeklinde karşımıza çıkacaktır (Çelik, 2018). Maden-İş Genel Yönetim Kurulunun aldığı bu karar Türk-İş ile iplerin tamamen gerildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çelik'e göre (2018) Maden-İş'in bu kararı aynı zamanda son bir olanak olarak 1966 yılının mart ayında toplanacak olan, Türk-İş'in 6. Genel Kurulu'nda mücadele edileceğinin öngörüldüğünü göstermektedir. Bu noktadan değerlendirilmesi gerekirse 1966 yılında gerçekleştirilen Türk-İş'in 6. Genel Kurul'unda istenen sonuca ulaşılamaması Türk-İş'te ki yol ayrımının belirginleşmesinde büyük önem taşımıştır.

DİSK'in kuruluşuna giden yolda önem taşıyan diğer adım İstanbul'da kurulu bulunan Basın-İş Genel Merkezinde, 1966 yılında, Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, Basın-İş Genel Başkanı İbrahim Güzelce, Gıda-İş Genel Başkanı Kemal Nebioğlu ve Lastik-İş Genel Sekreteri Kemal Ayav'ın bir araya gelerek Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması'nı imzalamasıdır. SADA, DİSK'in ayak sesleri olarak kabul edilebilir (SADA, 1966). Anlaşmada, işverenlerin güçlenen örgütlenmesi

karşısında Türk-İş'e muhalif sendikaların kendi aralarında örgütlenme, eğitim, toplu sözleşme gibi sendikal konularda her açıdan güçlerini birleştirecekleri vurgulamıştır (Çelik, 2018).

SADA'yı imzalayan bu dört sendika fikir ve hareket birliği yaparak Türk-İş'in dengeli ve uzlaşmacı sendikacılık anlayışını, izlediği partiler üstü politikayı eleştirmiş, farklı bir üst örgüt kurulması gerektiğini düşünerek 1967 yılında DİSK'i kurmuşlardır (Koray, 1994: 176).

DİSK'in, adıyla kuruluş kararının yazıya döküldüğü tarih 14 Ocak 1967'dir. Ancak DİSK'in kuruluş hazırlıkları, 1966 yılının aralık ayı sonunda bir dizi toplantı sonucunda başlamıştır (Çelik, 2018: 623). Özellikle 31 Aralık 1966, 14 Ocak 1967 ve 30-31 Ocak 1967 tarihlerinde yapılan toplantılar, kuruluş sürecinde büyük önem taşımıştır. Gerçekleştirilen toplantılara, daha sonra DİSK'in kurucusu olacak beş sendika dışında çok sayıda sendika katılmış hatta kuruluş çalışmaları için oluşturulan komitelerde görev almıştır. Kuruluş hazırlıkları sırasında SADA'nın Genel Sekreterliği önemli bir işlev üstlenmiştir. Genel sekreterlik yeni konfederasyonun kuruluş çalışmalarını yürüten organ olarak anılmış, katılacaklara da bir bakıma yeni konfederasyonun kurucu ögesinin SADA olduğu gösterilmiştir (Çelik, 2018: 625; Algül, 2015).

Tarihler 14 Ocak 1967'yi gösterdiğinde gerçekleştirilen toplantıya Maden-İş (Kemal Türkler), Tekstil (Rıza Güven), YİS (Suat Şükrü Kundakçı), Lastik-İş (Rıza Kuas), Kimya-İş (Necat Akbay), Basın-İş (Ankara) (Ayhan Yetkiner), Türkiye Gemi Adamları Deniz-İş (Rüştü Güneri), Türk Maden-İş (Zonguldak) (Mehmet Alpdündar), Toprak-Su (Tuncer Kocamanoğlu), Taşit-İş (A. Fikri Altay), Yapı-İş (Ankara) (Emrullah Akdoğan), Basın-İş (İbrahim Güzelce), Gıda-İş (Kemal Nebioğlu), Türkiye-İş (Cemal Akın), Pancar-İş (Cevat Gümrükçü), Pektim-İş (Mehmet Kılınç) ve Bank-İş (Nusret Önsüer) olmak üzere 17 sendika katılmıştır. Toplantıda yeni kurulacak konfederasyonun isminin ne olacağı konusunda tartışılmış, Alp Dündar "Demokratik Toplumcu Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu" önerisinde bulunmuş ancak "Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu" adı oy birliği ile kabul edilmiştir (DİSK, 1967).

DİSK'in kuruluş kongresi için 12 Şubat tarihi seçilmiş ve ortak genel kurulların yapılacağı kuruluş kongresi için Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Gıda-İş SADA üyesi sendika adına çağrı yapılmıştır. Dört sendikanın kongrelerinin yapılması ve müşterek kurullara sunulan raporların görüşülmesi, ana tüzük ve kararların kabulüyle DİSK'in kuruluş kararı, Çemberlitaş Şafak Sinemasında gerçekleştirilen kongre ile alınmış oldu. Türk Maden-İş (Zonguldak) ise 12 Şubat'ta kuruluş kongresine katılan sendikalar arasında yoktu. Daha önce toplanan Türkiye Maden İşçileri Sendikası Genel Yönetim Kuruluda DİSK'i kurma ve DİSK'in Kuruluş Bildirisi ve Ana Tüzüğü'nü aynen kabul etme kararını oy birliği ile almış bulunuyordu (Çelik, 2018: 628; DİSK, 1971).

Türk-İş İçinde Sosyal Demokrat Hareket

DİSK'in kuruluşunun ardından da Türk-İş'te muhalefet devam etti. Türk-İş'ten ayrılıp DİSK'i kuran sendikalar ağırlıklı TİP'e yakın sendikacılardı. Türk-İş'ten kopan TİP'li muhalefetin ardından CHP'li ve sosyal demokrat sendikacıların muhalefeti belirginleşmeye başladı.

Türk-İş 1967 yılına kadar sendikacılık hareketinin tek merkezi örgütüydü. 1965 seçimlerinde AP'nin tek başına iktidar olması ve TİP'in beklenmedik bir atılım yapması üzerine Türk-İş'in Altıncı Genel Kurulunda, TİP'li sendikacıların konfederasyonun yönetim kurulundan çıkarılması ile ortaya çıkan dışlanma bahsettiğimiz gibi DİSK'in kuruluşuna yol açan süreçte önemli bir etken olmuştur. DİSK'in kuruluşu ile özel sektörde çalışan işçiler Türk-İş'e bağlı sendikalardan DİSK'e bağlı sendikalar geçmeye başlamıştır. İşverenler bu dönüşümden rahatsızlık duyarak, hareketin önderliğini yapan işçileri işten çıkarma yoluna gitmiş bunun karşılığında ise işçi sınıfı kendi tepkisini göstererek grevler, fabrika işgalleri gerçekleştirmiştir. 274 sayılı Sendikalar Kanununun DİSK'in çalışmalarını kısıtlayabilmek amacıyla değiştirilmeye çalışılması sonucunda Türkiye işçi sınıfı tarihinde önem teşkil eden 15-16 Haziran eylemleri gerçekleşmiştir. 15-16 Haziran eylemleri sürecin son halklarını oluşturmuştur.

Türk-İş'in çeşitli politikalarına karşı çıkan bazı Türk-İş üyesi sendikalar 1971 yılı başlarında "Sosyal Demokrat Hareket" başlattı. "Sosyal demokrat hareket" Türk-İş yönetimine karşı örgütlü ve sistemli bir eleştiri sürecidir. Türk-İş'i, çalışanların yanı sıra toplumun da sorunlarına çözüm arayan "siyasi bir güç" haline getirme amacı taşımıştır. Sosyal demokrat sendikacılar Türk-İş'in izlediği partiler üstü politika ilkesini tasvip etmediklerini 1968'de yapılan 7. Kongre'de açıkça dile getirmişlerse de Konfederasyon içindeki mücadelenin sistemli ve somut çıkışları 1971 yılına dayanmaktadır (Yici, 1972: 214; Koç, 2015: 172).

Türk-İş içindeki sosyal demokratlardan ilk çıkış 14 Ocak 1971'de yönetim kuruluna sunulan ve "Dörtler Raporu" olarak bilinen "1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız. Ortak Reform Yolları Üzerinde Eleştiriler ve Araştırmalar" isimli rapordur. Daha sonra konfederasyonun yönetim kuruluna, 12 sendikanın ve federasyonun yöneticisi tarafından hazırlanan "Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen" isimli "On İkiler Raporu" olarak bilinen rapor sunulmuştur. Tüm bu raporlar doğrultusunda Türk-İş' de sosyal demokrat muhalefet incelenecektir.

Dörtler Raporu ve Kızılcahamam Toplantısı

Türk-İş'in içindeki sosyal demokratlardan ilk sistemli çıkış 14 Ocak 1971'de sosyal demokrat sendikacılar tarafından Kızılcahamam'da toplanan Türk-İş Yönetim Kuruluna sunulan ve "Dörtler Raporu" veya 'Dörtlü Raporu' olarak da bilinen "1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız. Ortak Reform Yolları Üzerinde Eleştiriler ve Araştırmalar" isimli rapordur. Bu rapor Genel-İş Genel Başkanı

Abdullah Baştürk, Deniz Ulaş-İş Genel Başkanı F. Şakir Ögünç, Yol-İş Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu ve Petrol-İş Genel Başkanı İsmail Topkar tarafından hazırlanmıştır.

Sosyal demokrat sendikacıların Dörtler Raporu'nda özellikle savundukları görüş, sendikacılıkta siyasi mücadeleye ve reformcu sendikacılığa yönelik ve partiler üstü politikadan sıyrılış olmuştur. Türk-İş'in toplumsal zıtlıklarda var olan gücünü kullanmadığı ve üzerine düşen görevi yerine getirmediği öne sürülmüştür. Bu durum raporda en çarpıcı haliyle şu şekilde ifade edilmiştir:

Türkiye'de belirgin halde 1965 yılından bu yana başlayan toplumsal zıtlıklar bugün had safhaya girmiştir. Bir kısmı doğal gelişme sürecinin, bir kısmı da tahrikler sonucu ortaya çıkan olaylar, giderek bugünkü görünümünde sınıf çatışması şekline dönüşmüş bulunmaktadır... Türkiye'de baskı gruplarının başında şüphesiz Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) gelmektedir. Ve... Türk-İş görevini yapmamıştır.

Dörtler Raporundaki değerlendirmeye göre Türk-İş kendini toplumdan ve işçi sınıfından soyutlamıştır.

Kıyasıya süregelen ekmek kavgasında tabanındaki hızlı kaymayı dahi görmeyecek kadar görevini ihmal etmiştir. Özellikle varlığını borçlu olduğu işçi topluluğu böylesine kıran kırana bir mücadele verirken, Türk -İş'in idare-i maslahat yolunu seçmesi başlıca yanlış anlayış değildir. Bünyesinde ciddi bir tüzük uygulamasına yönelmeme, esen rüzgâra göre partilerüstü politikaya uygun göstermelik davranışlar, Türk-İş'i tarihi görevinden saptırmıştır. Artık Ankara'da Türk-İş'in varlığından söz etmek bir dar çerçeve dışında mümkün değildir. Türk-İş hızlı bir tempo ile işçiye karşı yabancılaşmakta, sendika yöneticileri oligarşisine sürüklenmektedir. Bunun doğal sonucu olarak ezilen, horlanan, hakları üzerinde hala 'işçi çok kazanıyor' gibi aşağılık tartışmalara hedef olan işçiler, özgür parlamento demokrasisine karşı akımların etki alanına itilmektedir...

Raporda, Türk-İş'in tabanına ve topluma yabancılaşmasının sonucu olarak yaşanan olaylar ve işçi sınıfında yaşanan bölünme şu şekilde ifade edilmiştir:

1967-1970 yıllarına tereddütsüz 'davaya ihanet' dönemi adını verebiliriz. Bu ihanetin fatura bedeli ise, artık Türk -İş'i de aşmış ve sorumsuzluğumuzun belgesi olarak işçi kesimindeki bunalımların nedeni olmuştur. Türk -İş'i 'Babil Kalesi' olmaktan çıkarıp, tarihi misyonuna oturtmak temel amacıyla sunduğumuz bu raporla vardığımız sonuca ulaşması, Konfederasyon üzerinde yoğunlaşan spekülasyon davranışları sona erdirecek, Türk-İş bıraktığı yerden tarihi görevine devam imkânı bulacaktır.

Raporda yer alan eleştiriler raporun uzunluğu nedeni ile yönetim kurulu toplantısında tam olarak görüşülmemiştir. Dörtler Raporu ile istedikleri sonuçları elde edemeyen sosyal demokrat muhalifler pes etmemiş ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Dörtlü Rapor'a DİSK'in İlgisi

DİSK'in Dörtler Raporu'nu oldukça önemseydiği görülüyor. Dörtler Raporu, daha sonra hazırlanan ve kitap olarak basılan, bizim de çalışmamız içinde inceleyeceğimiz On İkiler Raporu'nun aksine hazırlayanlar tarafından basılıp kamuoyuna sunulmamıştır. Ancak rapor DİSK tarafından basılarak DİSK Sunar; Türk-İş'e Sunulan Dörtlü Rapor adıyla basılıp dağıtılmıştır. DİSK Dörtler Raporu'nun DİSK'in kuruluş gerekçelerini teyit ettiğini açıkladı. DİSK'in Dört Mücadele Yılı adlı kitapçıkta Dörtler Raporu ile ilgili şu değerlendirme yapılmıştır (DİSK, 1971):

14 Ocak 1971 günü Kızılcahamam'da başlayan ve 5 gün süren son Türk-İş Yönetim Kurulu toplantısı, bu toplantıya sunulan ve 'Ortak Reform Yolları Üzerinde Eleştiriler ve Araştırmalar' adını taşıyan 4 sendikacı tarafından hazırlanmış rapor, bundan 4 yıl önce DİSK kurucularının söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu şüpheye meydan vermeyecek bir biçimde doğrulamıştır.

"Dörtlerin muhtırası" diye anılan raporda öne sürülen görüşler ve bu raporla ilgili olarak Türk-İş Yönetim Kurulunda yapılan tartışmalar bir kez daha şu gerçekleri aydınlığa kavuşturmuştur: 1-Türk-İş Yöneticilerinin işçi sınıfını oyalamak için ortaya attığı "partiler üstü politika" tam anlamı ile iflas etmiştir. 2-Türk-İş'in işçilerin çıkarını koruyamaz hale gelmesinde Amerikan devletinden AID kanalı ile para yardımı görmesinin etkisi çok büyük olmuştur.

On İkiler Raporu

Kızılcahamam toplantısı sonrasında Dörtler Grubu, kendileriyle görüş birliği içine giren sekiz sendikayla daha güç birliği yaparak sayılarını on ikiye çıkarmıştır. Dörtler Raporu'nun sunulmasının ardından bir sonuç alınamaması üzerine bu kez on iki sendika ve federasyon 9 Temmuz 1971 günü Ankara'da yapılan Türk-İş Yönetim Kurulu'na "*On İkiler Raporu*" olarak da bilinen "*Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem*" başlıklı raporu sunmuştur (Sosyal Demokrat Düzen, 1971). On İkiler Raporu'nda imzası bulunan sendika ve federasyonlar şunlardır: Besin-İş, DYF-İş, Genel-İş, Ges-İş, Kristal-İş, Petrol-İş, Sağlık-İş, Tez Büro-İş, Türk Deniz Ulaş-İş, Türk Harb-İş, T. OLEYİS ve Yol-İş'tir.

Dörtler Raporu ile kıyaslandığında biraz daha yumuşatılmış olan On İkiler Raporu'nun önsözünde, raporun gereklilikleri şu şekilde belirtilmektedir:

Sosyal demokrasinin tam ifadesi olarak tanımladığımız Türk-İş'in 24 temel ilkesinin, Konfederasyona bağlı tüm sendika yöneticilerince benimsenip, uygulama alanına konulması için, güçlerimizin bir ortak çabada birleştirilmesinden yanayız.

Konfederasyonun uygulamakta olduğu partiler üstü politikanın terk edilmesinin zamanı geldiği ve bundan böyle geçerli ve yararlı olmayacağı inancındayız. Zira ülkemizin ve sendikal hareketin bugün içinde bulunduğu koşullar, kimine göre

tarafsızlık, kimine göre politikasızlık olarak nitelenen Türk-İş'in partiler üstü politikasını aşmış bulunmaktadır (1971, V).

Raporda, Türk-İş'in 23'ü 1968'de, 1'i de 1970 yılında yapılan kongrelerinde kabul edilen 24 ilke savunulmaktadır. On İnkiler Raporunda savunulan 24 ilke o günün koşullarında bilimsel olarak açıklanmış ve bu doğrultuda Türk-İş'e öneriler verilmiştir. Ancak Dörtler Raporu gibi geniş hacimli olduğu gerekçesiyle raporun tartışılması 11 Kasım 1971 günü Ankara'da yapılacak olan toplantıya ertelenmiştir.

11 Kasım 1971' de yapılan toplantıda rapor üzerinde geniş ve etkili tartışmalar yapılmıştır. Raporun reddedilmesine yönelik görüşler olsa da Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy raporun reddedilmesine engel olmuştur. Gene aynı toplantıda, bizzat Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç'un kaleme aldığı ve imzaladığı bir önerge kurul başkanlığına verilmiştir. Bu önergede "Bir siyasî parti kurulması amacı ile siyasî bir eğitim yapılmasına ve öncelikle Türk-İş organlarında görev alanların partilerden istifa etmeleri" için karar alınması istenmiştir. Önerge Yönetim kurulunun 28 üyesinden 17'si ve İcra Kurulunun 4 üyesinden (eğitim sekreteri istifa ederek ayrılmış bulunuyordu) üçü tarafından imzalanmıştır. Ancak önerge her ne sebeptense oylanmamıştır (Yıcı, 1972: 219). Bütün bunlar sonucunda On İnkiler Raporunun da sosyal demokrat muhalefet için başarı ile sonuçlandığını söylemek mümkün olmamıştır.

Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi

1971 yılında On İnkiler Raporu olarak bilinen *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen* isimli raporu benimseyen sendika ve federasyonların yöneticileri ve temsilcileri bir araya gelerek durumu tartışmak ve kendilerine bir yol çizmek için 4-5 Eylül 1971 tarihlerinde toplantı kararı almışlardır. Söz konusu toplantı belirtilen tarihlerde Sapanca'da OLEYİS tesislerinde gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Türk-İş üyesi olan Genel-İş, Petrol-İş, Yol-İş, Türk Deniz Ulaş-İş, Harb-İş, Ges-İş, OLEYİS, Besin-İş, Haber-İş, Sağlık-İş, Tez Büro-İş, Kristal-İş, Kauçuk-İş, TGS, Deri-İş, ile Türk-İş üyesi olmayan Tekstil İşçileri Sendikası, bağımsız Metal İşçileri İstanbul Sendikası, Sosyal-İş ve Türk-İş İstanbul Bölge Temsilciliği'nin yönetimi altında bulunan Cevher-İş sendikaları da temsilci göndermiştir. Bu toplantı sonucunda alınan karar doğrultusunda *Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi* adı ile bir örgütlenmeye gidilmiştir.

Konsey adına Abdullah Baştürk'ün açıkladığı kuruluş bildirgesinde şu ifadeler yer almıştır:

Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi, bu toplantısında, Türk halkının tümünün mutluluğunu, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını ve demokratik düzenin gerçek rayına oturmasını, ancak işçi sınıfının öncülüğünde tüm çalışan insanların siyasal bir güç haline gelmesinde gördüğünü bir kez daha tespit etmiştir (Koç, 1986a: 193).

Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi'nin çalışmalarının ilk bölümünde Türkiye işçi hareketinin uygulaması gereken 24 ilkenin işçi tabanına indirilmesi amacıyla yönelik olarak eğitim düzeni üzerinde durulmuştur ve bölgesel seminerler düzenlenmesi kararı alınmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye işçi hareketinin benimsemesi gereken yeni yönetimin temel ilkeleri tartışılmıştır. Ancak Konsey yeni bir konfederasyona dönüşmemiştir.

Türk-İş'in 9. Genel Kurulu ve Sosyal Demokratların Tasfiyesi

Türk-İş'in 28 Mayıs-5 Haziran 1973 tarihleri arasında toplanan 9. Genel Kurulu'nda sosyal demokrat sendikacılar şanslarını bir kez daha denemiştir. Türk-İş yönetimini sert bir biçimde eleştiren sosyal demokrat sendikacılar, seçimlere ayrı bir liste ile katılmıştır. Genel Başkanlıkta Seyfi Demirsoy'un karşısına Yol-İş Federasyonu Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu çıkmış, sosyal demokratların Genel Sekreter adayı ise Petrol-İş Sendikası'ndan Özkal Yici olmuştur. Sosyal demokratların diğer adayları Teksif'ten Bilal Şişman, Kristal-İş'ten Mehmet Şişmanoğlu ve Harb-İş'ten Kenan Durukan'dır. Ancak sosyal demokratlar çok az oy alarak seçilememiş Demirsoy 186, Mısırlıoğlu ise 70 oy almıştır (Koç, 1986a: 193). Sonuç olarak Genel Kurulda Genel Başkanlığa Seyfi Demirsoy, Genel Sekreterliğe Halil Tunç, İcra Kurulu Üyeliklerine ise Ömer Ergün, Kaya Özdemir ve Ethem Ezgü seçilmiştir. Sosyal demokratlar Yönetim Kurulu Üyeliklerine de seçilememiştir. 14 Ocak 1974'te Demirsoy'un ölümü üzerine Yönetim Kurulu Tunç'u Genel Başkanlığa, Sadık Şide'yi Genel Sekreterliğe getirmiştir. 1966 Genel Kurulu'nda yaşanan ve DİSK'in kuruluşunu etkileyen bir tasfiye 1973'te 9. Genel Kurul'da yaşanmış ve ardından Türk-İş'ten yeni bir kopuş dalgası başlamıştır. Bu kopuş dalgası DİSK'in güçlenmesinde önemli bir etki yaratmıştır.

Sosyal Demokrat Sendikalar DİSK'e Yöneliyor

Türk-İş'teki sosyal demokrat hareketin Türk-İş içinde varlık gösteremediği ancak bu muhalefetin DİSK'e yönelimi artırdığı gözlenmektedir. DİSK'e sadece Türk-İş içindeki sosyal demokratlardan değil, bağımsız sosyal demokrat sendikalardan da yönelim olmuştur. 1970-1974 döneminde DİSK'e ilginin arttığı ve çok sayıda sendikanın DİSK'e veya DİSK üyesi sendikalara katıldığı görülmektedir. DİSK'e dönük bu hareketlenmenin birkaç nedeni söz konusudur: Bunlardan ilki DİSK'in sendikal demokrasi ve toplu iş sözleşmesi sürecinde işçiye tanıdığı söz hakkı ve demokratik işleyişin ve mücadeleci sendikacılığın yarattığı etkidir. İkincisi 1970'te 1317 sayılı Yasa ile Sendikalar Kanunu'nda yapılan değişikliğin bağımsız sendikaların durumunu zorlaştırmış olmasıdır. Üçüncüsü ise 1973'te toplanan Türk-İş 9. Genel Kurulu'nda sosyal demokrat muhalefetin tasfiye edilmesi nedeniyle Türk-İş'te yaşanan ayrılmalardır.

15-16 Haziran olaylarına yol açan ve 274 sayılı Sendikalar Yasasını değiştiren 1317 sayılı Yasanın getirmiş olduğu Türkiye çapında faaliyet göstermek için sigortalı

işçilerin üçte birini temsil etme koşulunu bağımsız sendikaların karşılaması olanaklı değildi. Bu durum bağımsız sendikalar arasında bir hareketlenme yarattı. Sendikalar Kanunu değişiklikleri gündeme geldiğinde 131 bağımsız sendika Türkiye Bağımsız İşçi Sendikaları Genel Direniş Komitesi adıyla bir örgütlenmeye gitti. Komitenin genel başkanlığını Tekstil Sendikası Genel Başkanı Rıza Güven, genel sekreterliğini ise Sosyal-İş Genel Başkanı Özcan Kesgeç yürütüyordu. Komite yasanın çıkmaması için çeşitli girişimlerde bulundu. Komitenin üyesi olan sendikalardan Tekstil, Sosyal-İş, Petkim-İş, Teknik-İş ve Karayol-İş gibi sendikalar daha sonra DİSK üyesi oldular (Çelik, 2010).

DİSK yasanın gündeme gelmesinin ardından bağımsız sendikalara çağrı yaptı. DİSK'in bağımsız sendikalara çağrısı 16 Haziran 1970 *Milliyet* ve *Akşam* gazetelerinde "DİSK'in Çağrısı" başlığıyla yayınlandı. Çağrıda şöyle deniyordu (Akşam Gazetesi, 1970):

Bağımsız, devrimci sendikacılar!

İş hayatında faşist bir dikta ve Anayasa dışı bir baskı rejimi kurulmaması için sizleri birliğe çağırıyoruz.

1-Hemen olağanüstü kongre kararı alınız. 2- Kongre gündeminde yalnız DİSK'e katılma maddesine yer veriniz. 3-Katılma kararınızı mühürlü imzalı tutanağa geçirin ve 3 nüshasını hemen iadeli taahhütlü olarak DİSK adresine postalayınız. İşçilerin Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerini çiğnetmeyelim. Hep beraber koruyalım.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yürütme Kurulu adına
Genel Başkan Kemal Türkler

Bu çağrı bağımsız sendikalarda hemen bir DİSK üyeliğine yol açmasa da ilerleyen zamanlarda DİSK'e yönelim arttı. Bu çağrıdan birkaç gün önce 13 Haziran 1970'te bağımsız Hür Cam-İş Sendikası DİSK'e üye olma kararı aldı.

DİSK'e dönük ilginin bir diğer nedeni Türk-İş 9. Genel Kurulu oldu. Türk-İş Genel Kurulundan sonra ilk kopuş Metal-İş Federasyonu bünyesinde oldu. Aynı zamanda Türk-İş Genel Kurul delegesi olan Fehmi Işıklar ve Ali Kaya önderliğindeki bir grup sendikacı 27 Aralık 1973 tarihinde Çağdaş Metal-İş adıyla yeni bir sendika kurdu. Metal-İş Federasyonu üyesi 9 sendika 1974 yılında Çağdaş Metal-İş'e katıldı. 5 Haziran 1975 yılında Çağdaş Gıda-İş kuruldu. Bu oluşumlar kendi başlarına etkili olamayınca DİSK'e yöneldi. Çağdaş Gıda-İş 3 Aralık 1975'te DİSK'e, Çağdaş Metal-İş ise 1976'da DİSK üyesi Maden-İş'e katıldı. Fehmi Işıklar Maden-İş Genel Başkan Yardımcısı oldu. Türk-İş'ten kopup DİSK'e yönelen ikinci grup sendikacılar ise Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi bünyesindeki sendikacılardır (Koç ve Koç, 2008: 199-200). Bu sendikalardan bazıları ilerleyen yıllarda DİSK üyesi oldular.

12 Mart koşulları ile çakışan bir dizi neden 1971-1975 döneminde DİSK'e yönelimi arttırmıştır. Şimdiye kadar Türk-İş bünyesinde oluşan ve kopan girişimlerin hiçbiri

kalıcı olamazken DİSK'in kalıcı olduğunun ortaya çıkması DİSK'e dönük ilginin ilk nedenidir. Özellikle Sendikalar Kanunu'nda yapılan değişiklik sonrası bağımsız sendikaların sayısal eşikleri yerine getirememe kaygıları DİSK'e dönük ilgiyi artıran bir diğer faktördür. Öte yandan 12 Mart döneminde DİSK'in dikkatli tutumu ve DİSK'e kapatma davası açılmaması DİSK'i güvenli bir liman haline getiren bir diğer etkidir. Öte yandan CHP'de Bülent Ecevit'in yönetime gelmesi ve DİSK'in TİP'in kapatılmasından sonra CHP'ye yönelmesi özellikle sosyal demokrat sendikacıların DİSK'e yönelimini artırmıştır (Koç ve Koç 2008, Algül, 2015). Tüm bu etkenler özellikle 12 Mart'tan çıkış sürecinde DİSK'e dönük yoğun bir ilgiye yol açmış ve 1975 Genel Kurulu sonrasında da DİSK hızla büyümüştür.

Türkiye Bağımsız İşçi Sendikaları Direniş Komitesi

Bağımsız Sendikalar 1317 sayılı yasa konusunda tartışma ve eylem birliği sağlamak üzere Türkiye Bağımsız Sendikalar Direniş Komitesini kurdular. Bu komitenin 24 Haziran 1970'te düzenlediği forum tutanaklarına göre Tekstil İşçileri Sendikası Genel Başkan Vekili Sabri Tıgılı forumun yöneticisiydi. Sosyal-İş Genel Sekreteri Özcan Kesgeç konuşmacılar arasındaydı. Sendikaların dışında Muammer Aksoy, Cahit Talas, Bahri Savcı. Mukbil Özyörük ve Alpaslan Işıkli üniversitelerden temsilci olarak katılıyorlardı. Türk-İş eski Genel Başkanı İsmail İnan'la Uluslararası Maden-İş Federasyonu Genel Sekreter Yardımcısı A. Donnonserk de katılımcıydı.

Bağımsız İşçi Sendikaları Direniş Komitesi'ni Rıza Güven (Tekstil), Şadi Uğur (Petkim-İş), Nevzat Köksal (Karayol-İş), Özcan Kesgeç (Sosyal-İş) ve Yaşar Altınay (Teknik- İş) oluşturmuştu. Forumda bir konuşma yapan Prof. Dr. Cahit Talas'ın yorumu şöyleydi (DİSK, 1975):

Bence bugün çıkarılmakta olan yahut çıkarılmak istenen sendikalar kanunu ile ilgili değişikliklerin temelinde DİSK ve Türk-İş kavgasıyla bunun dışında bağımsız sendikacıların kavgası yatmaktadır. Türk-İş'in sendikacılık görüşü ayrıdır. Hürmet edilebilir. DİSK'in sendikacılık görüşü ayrıdır. Ona da hürmet edilebilir ve bunların dışında kalan sendikaların müstakil olma arzuları da vardır, buna da hürmet etmemiz lazımdır. Biz bunları kanun yoluyla ya yok etmeye yahut da ille de kuvvetlinin içinde birleşmeye zorlarsak bu demokratik anlamda sendikacılık olmaz, Anayasa'mızın temel ilkelerine tamamıyla aykırı düşer.

Direniş Komitesi'nin düzenlediği toplantıya fiilen 130 sendika katıldı. Bu sendikaların üye sayısı toplamı 300 binin üstünde tahmin ediliyordu.

Tekstil İşçileri Sendikası Genel Başkanı Rıza Güven bağımsız sendikaların varlık nedenini şöyle açıklıyordu:

Türkiye’de güçlü sendikaların kurulmasına aklı başında hiçbir sendikacı karşı gelmemiştir. Ne var ki sendikaların parçalanmasına, sarı sendikaların türemesine Türk-İş’teki sendika ağaları yol açmıştır. DİSK’in kurulmasını Türk-İş’teki sendika ağaları yaratmıştır. Türk-İş, tabanından koptuğu için bu değişiklikleri hazırlamıştır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998).

DİSK’in 12-13 Şubat 1973 tarihlerinde toplanan 4. Genel Kurulu’nda, işyerlerinde yetkili sendikaların belirlenmesi için referanduma gidilmesi ve bağımsız sendikaların DİSK’e katılmaları üzerinde duruldu. Bazı bağımsız sendika yöneticileriyle yapılan ortak toplantılar sonucu bir protokol kabul edildi. Bu protokole göre, bu bağımsız sendikalar 1974 yılında genel kurullarını toplayacaklar ve DİSK’e katılma kararı alacaklardı. 14 bağımsız sendika, genel kurullarını yaparak DİSK’e üye oldu. Bu sendikalar şunlardı: Sosyal-İş (18 Haziran 1974), Asis ve Baysen-İş (30 Eylül 1974), Has-İş, Özgür Haber-İş, Tek-İş ve Devrimci Toprak-İş (13 Aralık 1974), Petkim-İş, Tekstil, Çapa-İş ve Ziraat-İş (4 Mart 1975), Yeni Haber-İş. Tek Bank-İş ve Kapfer Genel-İş (22 Nisan 1975) (DİSK, 1975).

Türk-İş içinde 1971’e Dörtler ve On İki Raporu ile su yüzüne çıkan mücadelede bazı bağımsız sendikaların desteğiyle sürdü ve 5 Haziran 1973’te yapılan Türk-İş 9. Genel Kurulu’yla noktalandı. Sosyal demokrat sendikacılar seçimlerde yenilgiye uğradılar. İcra ve yönetim kurullarından uzaklaştırıldılar. Genel kurul sonrası Türk-İş’ten kopmalar başladı. Ayrılanların bir kısmı yeni bir konfederasyon oluşturmaya çalıştı. Ancak ayrılanların hepsi sonunda DİSK’e katıldı. Örneğin Metal-İş Federasyonu’nun delegelerinden Fehmi Işıklar ve Ali İhyan’ın önderliğinde 27 Aralık 1973’te bağımsız Çağdaş Metal-İş kuruldu. Metal-İş Federasyonu’ndan 9 sendika da 1974 yılı içinde yaptıkları kongrelerle kendilerini feshederek Çağdaş Metal-İş’e katıldılar. Çağdaş Metal-İş yeni bir sosyal demokrat konfederasyon örgütlenme çabası olarak değerlendirildi. Ancak Çağdaş Metal-İş 1976 yılında DİSK’e bağlı Maden-İş’e katıldı (DİSK, 1977).

Haziran 1975’te kurulan bağımsız Çağdaş Gıda-İş Sendikası Aralık 1975’te DİSK’e katıldı. Genel-İş sosyal demokrat sendikacılık hareketinin başını çekiyordu. Başkanı Abdullah Baştürk Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi’nin sözcüsüydü. Genel-İş de Haziran 1976’da DİSK’e üye oldu. Benzer bir şekilde sosyal demokrat sendikalardan Ges-İş Aralık 1975’te, Oleyis Eylül 1977’de DİSK’e katıldı. Bunların dışında DİSK’in 5. Genel Kurulu sonrası çok sayıda bağımsız sendika DİSK’e katıldı.

DİSK Dördüncü Genel Kurul (1973) sonrasında bir dizi örgütlenme çalışması yaptı. DİSK yönetim organları 1973 Genel Kurulu’ndan sonra örgütlenme alanındaki durumunu inceledi ve bazı önemli ilke kararları aldı. Bu kararlar dört ana unsuru içeriyordu. Örgütlenme, referandum, toplu iş sözleşmesi ilkelerinin yaygınlaştırılması, siyasi sınıf bilinci için eğitim. Bu kararlardan ilk ikisi:

“Devrimci özdeki” bağımsız işçi sendikalarını DİSK bünyesinde örgütlemek ve Toplu sözleşme yetkisinin saptanmasında görülen çeşitli sahtecilikleri ve olumsuz kararları önlemek için 1965 yılından bu yana bazı sendikalarımızca yürütülen referandum isteklerini yoğunlaştırmak ve ilkeleştirerek geçerliğe kavuşturmak için mücadele vermektir (DİSK, 1975: 129).

DİSK, bağımsız ve devrimci özdeki sendikaların yöneticileri ile ilişki kurarak, ya da kurulmuş ilişkilerini geliştirerek bunları DİSK içinde örgütlemek için ortak bir toplantı düzenlemeyi sağlamaya çalıştı. Bu yöndeki çabaların sonuç alıcı bir noktaya gelmesi üzerine Maden-İş’in Gönen Eğitim Merkezi’nde bir sohbet toplantısı yapıldı. 5 Şubat 1974 tarihli Yönetim Kurulu toplantısında “bazı bağımsız sendikalarla Gönen’de toplantı yapılmasına” karar verildi (DİSK, 1974). Toplantıda gerek uluslararası gerekse ulusal plânda işçi örgütlerinin birleşme ve ortak çalışma yöntemleri hakkında Prof. Dr. Cahit Talas bir konferans verdi. Toplantıya Sosyal-İş, Tekstil ve Petkim-İş gibi bağımsız sendikalar katıldı (DİSK, 1975).

Gönen toplantısında bağımsız sendikalar yöneticileriyle DİSK yöneticileri birkaç günlük değerlendirmenin ardından, sendikal sorunlar konusunda fikir birliği içinde olduklarını görüp, sonuç alıcı bir çalışma amacıyla bir protokol imzaladılar (DİSK, 1975). Bu protokole göre Gönen toplantısına katılan bağımsız sendikalar 1974 yılı içinde kongrelerini yaparak DİSK’e katılma kararı alacaklar ve DİSK yöneticileri de DİSK Genel Merkezi’nin Ankara’ya alınmasına çalışacaktır. Gönen toplantısına katılan sendikalar, çalışmalarını yoğunlaştırmışlar ve kongrelerinde DİSK’e katılma kararlarını almak için en uygun zamanı saptayarak Gönen protokolündeki kararları hayata geçirmişlerdir. Bu örgütsel olumlu girişimler, Gönen’e katılmayan bazı işçi sendikalarını da etkilemiş ve o sendikaların da DİSK’e katılmalarını sağlayıcı bir itici güç olmuştur (DİSK, 1975:130). Bu gelişmelerin ardından 14 bağımsız sendika Sosyal-İş, Asis, Beysen-İş, Has-İş, Özgür Haber-İş, Tek-İş, Devrimci Toprak-İş, Petkim-İş, Tekstil, Çapa-İş, Ziraat-İş, Yeni Haber-İş, Tek Bank-İş ve H Kapfer Genel-İş DİSK’e üye oldu (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 102). DİSK 5. Genel Kurul’u sonrasında ise 1976’da Türk-İş’te sosyal demokrat muhalefetin lider sendikası Genel-İş, 1977’de ise Oleyis DİSK’e üye olmuştur. Böylece Türk-İş içindeki sosyal demokrat muhalefetin bir bölümü DİSK’e akarken geri kalan bölümü ise oldukça güçsüzleşmiştir.

Sonuç

Türk-İş’in içindeki sosyal demokratlardan ilk çıkış 14 Ocak 1971’de yönetim kuruluna sunulan ve “*Dörtler Raporu*” olarak bilinen “*1971 Türkiye’sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız. Ortak Reform Yolları Üzerinde Eleştiriler ve Araştırmalar*” isimli rapordur. Daha sonra konfederasyonun yönetim kuruluna, 12 sendikanın ve federasyonun yöneticisi tarafından hazırlanan “*Türk İşçi*

Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen” isimli “*On İnkiler Raporu*” olarak bilinen rapor sunulmuştur.

1973 yılında toplanan Türk-İş 9.Genel Kurulu’nda Yaşanan olayların sonunda Türk-İş’ten kopmalar başlamıştır. Sosyal demokrat muhalefetin Genel Kurulda Türk-İş’ten tasfiye edilmesi üzerine Türk-İş’teki sosyal demokrat hareketin Türk-İş içinde varlık gösteremediği DİSK’e yöneldiği gözlenmiştir. Böylece Türk-İş içindeki sosyal demokrat muhalefet büyük oranda güç kaybetmiştir. Ancak DİSK, Türk-İş’de yer alan ve Türk-İş’e sistemli eleştirilerde bulunan sosyal demokrat sendikaları kendi mücadele çizgisinde birleştirmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda Türk-İş siyasi iktidarla uyum içinde olan “1947 sendikacılığı” olarak da bilinen sendikacılık anlayışını sürdürerek yoluna devam etmiştir.

Kaynakça

Acar A (2007). *Türk Sendikacılık Hareketinde Bir Sendikal Olgu Olarak Hak İş.* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Akşam Gazetesi (16/06/1970). DİSK’in Çağrısı.

Algül S (2015). *Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi DİSK (1967-1975)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Artun Ü (2002). *Türkiye İşçi Partisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çelik A (2010). *Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik A (2018). DİSK’in Kuruluş ve Varoluş Yılları (1966-1970). *Çalışma ve Toplum*, 2018/2 (57), 617-664.

DİSK (1971). *DİSK Sunar: Türk-İş’e Sunulan Dörtlü Rapor*. İstanbul: DİSK Yayınları.

DİSK (1971). *DİSK’in Dört Mücadele Yılı*. İstanbul: DİSK Yayınları.

DİSK (1975). *5. Genel Kurul Çalışma Raporu*. İstanbul: DİSK Yayını.

DİSK (1977). *6. Genel Kurul Çalışma Raporu*. İstanbul: DİSK Yayını.

Güzel Ş (2016). *İşçiler Örgütleniyor*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

İşıklı A (1972). *Sendikacılık ve Siyaset*, Ankara: Odak Yayınları.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yönetim Kurulunun Çalışma Raporu (1948). İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yönetim Kurulunun Çalışma Raporu. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

- Koç C ve Koç Y (2008). *DİSK Tarihi, Efsane mi Gerçek mi?* Ankara: Epos Yayınları.
- Koç Y (1986). Türkiye’de Sosyal Demokrasi ve Sendikacılık. İçinde: *Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Demokrasi, Onbirinci Tez Kitap Dizisi 4. Kitap*, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 107-139.
- Koç Y (1986a). *Türk- İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?* İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Koç Y (1995). *Teslimiyetten Mücadeleye Türk-İş*. Ankara: Öteki Yayıncılık.
- Koç Y (2010). *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı’dan 2010’a*. Ankara: Epos Yayınları.
- Koç Y (2015). *Türkiye İşçi Sınıfının Tarihi*. İzmir: Tek Gıda-İş Yayınları.
- Koç Y (2019). *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Başlangıçtan 2019’a*. İstanbul: Tek Gıda-İş Yayını.
- Koray M (1994). *Değişen Koşullarda Sendikacılık*. İzmir: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- SADA (1966). *Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması*. TÜSTAV-DİSK Arşivi.
- Sosyal Demokrat Düzen (1971). *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler Amaçlar Yöntem*. Ankara: yay. y.
- Tokol A (2012). *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Türk-İş (1986). *Türk-İş Çalışma Raporu*. Ankara.
- Türk-İş (1992). *Türk-İş Çalışma Raporu*. Ankara.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Yici Ö (1972). Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (24), 209-222.